ЦЕРКВА В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ПІСЛЯ СОЦІАЛІЗМУ

Палінчак М. М.,
доцент юридичного факультету,
директор Інституту державного управління та регіонального розвитку УжНУ,
голова Закарпатської обласної організації Української асоціації релігієзнавців

Борейко Л.,
викладач юрид. фак. УжНУ

Сьогодні в Україні відсутня єдина концепція державної політики в сфері відносин з релігійними об'єднаннями. Модель взаємовідносин між державою і церквою в нашій країні знаходиться в стадії формування.

Зміни, які проходять зараз у східноєвропейських країнах, торкаються усіх сфер суспільного життя, ставлять питання, які вимагають нових відповідей та нових рішень. Серед проблем, які знаходяться в активній трансформації, слід віднести і питання місця церкви та релігійних організацій в структурі суспільства, про характер їх відносин з державою.

З метою вдосконалення конституційно-правового регулювання таких відносин важливим є використання позитивного досвіду інших постсоціалістичних країн.

Автори дослідження ставлять за мету проаналізувати зміст та практику державно-церковних відносин в Польській Республіці.

Об'єктом дослідження є процес демократизації польського суспільства і початок гармонійного співіснування держави та церкви.

У вітчизняній юридичній науці дана проблема майже не розроблена. При написанні роботи автори використав цілий ряд досліджень зарубіжних авторів, серед них праці І.Боровіка [1], Д.Говіна [2], А.Міхніка [3], П.Міцела [4] тощо.

Хоч сьогодні в Польщі діють більше 80 конфесій, найбільш впливовою залишається католицька релігія. Церква і Польська держава мають тенденцію до підтримки дружніх зв'язків, до зменшення скептичного ставлення до католицької віри.

Католицизм є універсальною релігією з централізованою структурою, але кожен місцевий костел має свою специфіку. У свідомості поляків католицизм є

релігією, що однозначно пов'язана з польською самосвідомістю. Зв'язки релігійної та національною ідентичності становлять міцне сплетіння відчуття одночасної приналежності до польського етносу і до католицизму. Таке самоусвідомлення сформувалося та зміцніло в результаті перебігу історичних подій, перш за все трьох поділів Польщі, яка протягом більш ніж 100 років була державності. У поляків таким же чином на політичну ворожість накладалася і релігійна "чужинність", внаслідок якої навіть у сучасній Польщі німців вважають виключно протестантами, а росіян, білорусів та українців – тільки православними.

Протягом всієї історії католицька церква брала на себе місію захисника польської самосвідомості і захисника інтересів народу. Після короткого періоду державної самостійності та незалежності у 1918–1939 рр. Польщі, наступає період впровадження "радянського досвіду" та підлеглості Радянському Союзу. Католицька церква Польщі змушує соціалістичний режим враховувати її думку з тих чи інших питань [5].

Важливою рисою католицизму у Польщі є його зв'язок з політичною опозицією. В союз з церквою вступили навіть особи, байдужі до релігії, з лівими поглядами, які стояли на позиціях ортодоксальності до Польської Об'єднаної Робітничої Партії (ПОРП). Це особливо очевидно проявилося у вісімдесятих роках XX століття після утворення "Солідарності", коли участь у релігійних богослужіннях розцінювалася як своєрідна форма протесту проти політичної влади. Крім того, церква взяла на себе позарелігійні функції, захищаючи права людини, а після проголошення у 1981 р. військового стану активно підтримувала лідерів "Солідарності". Церква стала символом свободи і анклавом правди, пригніченої політичною цензурою. Церква також стала символом надії на політичну незалежність і демократизацію життя.

Таким чином:

- церква у Польщі церква відігравала таку ж роль, що і в традиційних суспільствах. Комуністична ідеологія, яка була присутня у всіх сферах життя поляків, створила контрідеологію, основною дієвою особою якої стала церква;

- церква і її прихожани були значною мірою "акушерами" громадянського суспільства. Амвони, катехітичні зали, конференц-зали при монастирях стали місцями, в яких відбувалися публічні дебати з найважливіших і найболючіших питань.

Релігійність поляків у період, що передував реформам, характеризувалася була переважно національною, традиційною. Однією з характерних рис її була релігійна соціалізація і громадський контроль [6]. Релігійні мотивації, вважаються обґрунтуванням власної віри, що апелює до спадщини та традицій [7]. Характерною особливістю католицької церкви Польщі є її консерватизм та практично непомітна і фрагментарна модернізація, яка викликала зні-

ни і у релігійності: селективність у прийнятті віри і дотримання моральних католицьких норм, особливо у сфері обрядів і звичаїв. [8]. У відповідністю з соціологічними опитуваннями близько 80% населення декларували переконання, що церква належним чином служить суспільним інтересам. Населенню Польщі не були відомі внутрішні напруження серед керівництва церкви, бо публічні дебати з проблем релігії, церкви або моралі не проводилися. В очах прихожан католицька церква вважалася сильним, компактним, дисциплінованим клерикальним авторитетом, з чіткою структурною ієрархією [9].

Трансформація постсоціалістичної Польщі дає чимало перемог для католицької церкви - впровадження уроків релігії у публічних школах (катехізис був формально відмінений у 1961 р.), введення інституту капеланства в армії тощо. Церква виступає ініціатором у справі впровадження повної заборони абортів, лобіює питання прискорення підписання конкордату з Апостольською Столицею Ватиканом.

Церква приймає активну участь у політичному житті Польщі. Особлива активність спостерігається під час парламентської виборчої кампанії 1991 р. Польські єпископи закликали до участі у голосуванні, борючись проти пасивності, аргументуючи це тим, що "ніхто, тим більше віруюча людина, не може бути байдужим до того, якою буде політична спільнота, в якій їй доводиться жити" [10].

Голосування, на думку релігійних лідерів, дозволить католикам обрати тих людей, які гарантуватимуть устрій і розвиток держави, близький католикам, або такий, "що найбільше відповідає християнському баченню людини і громадським засадам церкви".

Згодом єпископи дещо деталізували цей образ: "Християнин не може вибрати такий устрій, який відмовляє Господу в участі у публічному житті. З цих позицій і слід аналізувати програми партій, що йдуть на вибори, і оцінювати їх чесно, у відповідності до об'єктивних принципів християнської етики".

У інших листах єпископату риси кандидатів, що розглядаються у відповідності до наведених вище принципів "об'єктивної християнської етики", підлягають певному уточненню.

Це мають бути "люди чесні і мудрі, що визнають євангельську систему цінностей і польську християнську традицію", оскільки вони "гарантують дотримання ідентичності Народу і його християнських цінностей", які "відповідають за охорону життя людей від моменту його зародження". Більш широко викладені негативні риси потенціальних кандидатів.

Кандидатами не повинні бути люди, які:

- виступають проти катехізису у школах;
- віддають перевагу такому устрою, який "під виглядом світоглядного нейтралітету викидає Бога";

– "стоять поза польською християнською традицією". Офіційна позиція Єпископату Польщі містила наступне твердження: "Єпископат не має справи з жодним з передвиборчих списків. Пастирі душ дають зобов'язання, що у церквах і каплицях не буде проводитися виборча кампанія і агітація".

У той самий час у Матеріалах більш пізньої 250 Конференції Єпископату ми читаємо, що "слід згуртуватися навколо декількох виборчих комітетів, що стоять на позиціях цінностей, які узгоджуються з християнською етикою і католицькою суспільною наукою", що фактично вказує на підтримку конкретної партії – Католицької виборчої акції. Крім запевнень і наказів, щоби церква не дозволила себе використати у політичній діяльності і агітації, партії правої орієнтації використовували підтримку церковних структур і духовенства, що лунала з амвонів у дні виборів. Священики, разом з останнім перед виборами Комюніке Єпископату, як пише Говін, отримали з деяких єпархій "документ, в якому згадуються ті "декілька виборчих комітетів". Священики взагалі трактували цей лист як вираз офіційної позиції Єпископату. Справа про "виборчу інструкцію" так і не була з'ясована. Відомо тільки, що конференція Єпископату не голосувала по питанню підтримки якої-небудь партії і була, як здається, наслідком ініціативи частини єпископів (важко, однак, допустити, що таємничий лист був розісланий без відома примаса Глемпа)" [11].

Очевидно, що ксьондз, який отримав таку інструкцію, не мав трактувати її як позицію Єпископату, оскільки вона не була підписана. Про це свідчать і слова одного з єпископів: "Я тоді ще не був єпископом, але теж... отримав разом з комюніке Єпископату не підписану виборчу інструкцію і викинув її у кошик. Але ж викинули не всі" [12].

Траплялися і курйозні висловлювання з боку релігійних лідерів. Зокрема єпископ Юзеф Міхалик дозволив собі повчати вірників наступним чином: "Я неодноразово говорив і буду повторювати: католик зобов'язаний голосувати за католика, християнин – за християнина, мусульманин – за мусульманина, єврей – за єврея, масон – за масона, комуніст – за комуніста. Хай кожен голосує за того, чия совість йому подобається" [13]. Аналогічно під час передвиборчої компанії на посаду президента у 1995 р., у переддень виборів Єпископат опублікував лист, в якому закликав вірників віддати свої голоси за особу, яка "представляє високий моральний рівень, є захисником фундаментальних і невід'ємних прав людини, в тому числі і права на життя від самого початку до смерті". У тому ж листі кілька попередніх абзаців застерігали, що було би надзвичайно погано, якби представник "нав'язаної польському народу чужої ідеології" претендував на "найвищий пост у Польщі" [14].

На початку 90-х років католицька церква виступала проти входження Польщі до Європейського Союзу. Західна Європа протиставляється ідеї християнської держави, що хоче підкорити Польщу, приносячи сімейний розлад,

втрату віри, численні аборти, пропагуючи "озвіріння людини" шляхом забезпечення її працею, хорошою їжею, розвагами і сексом" [15].

Виразну еволюцію у цих питаннях спостерігаємо під час візиту польських єпископів у Брюссель у 1997 р. Вона, щоправда, не ліквідувала критичні оцінки, однак поруч з ними з'явилися заяви, що однозначно схвалюють входження Польщі до Євросоюзу. А єпископ П'єронек публічно стверджував, що "не можна використовувати церкву для європейської демагогії і підігрівання антиєвропейських настроїв. Об'єднаній Європі немає альтернативи" [16].

У 2000 році Примас Глемп у інтерв'ю "Відомостям КАІ" 18 травня в якості найбільшої загрози для Польщі з боку Євросоюзу назвав секуляризацію, втрату духовних цінностей, сектантство. Разом з тим, він позитивно окреслив роль християнства у процесах об'єднання Європи: "Сьогодні церква хоче дати людям те ж саме: стверджувати, що вище економіки стоїть правда, що окрім прибутку є місце і для любові, що більш важливо "бути", а не "мати". Це фундаментальні принципи, які ми хочемо нести людям".

Архієпископ Генрик Мушиньскі, митрополит гнєзненський, у інтерв'ю в березні 2000 року з нагоди зустрічі у Гнєзно семи президентів також наголошував на питаннях релігійних цінностей як елементу ідентичності Європи.

Завдяки зміні державно-церковних відносин в Польщі спостерігається процес відродження релігійного життя , інтенсивно розвиваються церковні структури. Релігія стала частиною духовного життя країни. Демократизація релігійного життя привела до надмірної політизації церкви.

---

1. Borowik I. *Odbudowanie pamięci. Przemiany religijne w środkowo-wschodniej Europie po spadku komunism.-Krakow:* Zakład Wydawniczy NOMOS, 2000 –S.35.
2. Gowin J. *Kościół po komunizmie.*// Znak.- Kraków, 1995- S.45.
3. Михник А. Ловушка под названием «чистая совесть» //Конституционое право: восточноевропейское обозрение. - 1999. - №4. –С.87.
4. Michel P. *Kosciół katolicki a totalitaryzm.*// Niezależna Oficyna Wydawnicza.- Warszawa, 1995 S.85.
5. Morawska E. *Civil Religion vs. State Power in Poland.*//Society,1984.-№ 21(4).-S.18-24.
6. Michel P. *Kosciół katolicki a totalitaryzm.*// Niezależna Oficyna Wydawnicza.- Warszawa, 1995.-S. 158–171.
7. I.Borowik. *Young Adult Catholics in Contemporary Poland,* [w:] J.Fulton, A.M.Abela, I.Borowik, T.Borowik, P.Long Marler, L.Tomasi, *Young Catholics at the Millenium. The Religion of Mortality of Young Adults in Western Countrie. –Dublin:*University College Dublin Press, 2000.
8. J.Mariański. *Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne.-Warszawa:* Instytut Wydawniczy Pax,1991.-S. 153.

9. I.Borowik. *Odbudowanie pamięci. Przemiany religijne w środkowo-wschodniej Europie po spadku komunism.-Krakow:* Zakład Wydawniczy NOMOS, 2000.-S.223–233.

10. Por. J.Gowin. *Kościół po komunizmie.*// Znak.- Kraków, 1995.-S. 22–23; W.Piwowarski. *Od Kościoła ludu do Kościoła wyboru,* [w:] I.Borowik, W.Zdaniewicz (red.), *Religia a przemiany społeczne w Polsce.-Krakow:* Zakład Wydawniczy NOMOS, 1996.- S.12.

11. //Pismo Okólne. - №36/91, видавалося Прес-бюро Єпископату Польщі до 1993 р. У ньому друкувалися цінні для науковців матеріали, між ними офіціальні документи, а також листи єпископів до вірників та інформація про справи єпархії. У 1993 р. почало виходити інше видання – //Biuletyn KAI, назва якого у 1999 р. була змінена на //Wiadomości KAI.

12. J.Gowin. *Kościół w czasach wolności, 1989–1999.*// Znak.- Kraków, 1999.- S.58.

13. Цитується за P.Zalęcki, *Między triumfalizmem a poczuciem zagrożenia. Kościół rzymskokatolicki w Polsce współczesnej w oczach swych przedstawicie.lKrakow:* Zakład Wydawniczy NOMOS, 2001.- S. 191.

14. Religie i religijnośc w Polse.Pod red.Drabiny J.-Krakow: Wydawnictwo Uniwersztetu Jagiellonskiego, 2001. - S.16.

15. //Gazeta Wyborcza, 18вересня 1995р., S.5.

16. Glemp P. *Do Europy przez Jasną Górę.//Niedziela* .-15.08.1995.-S.9.